

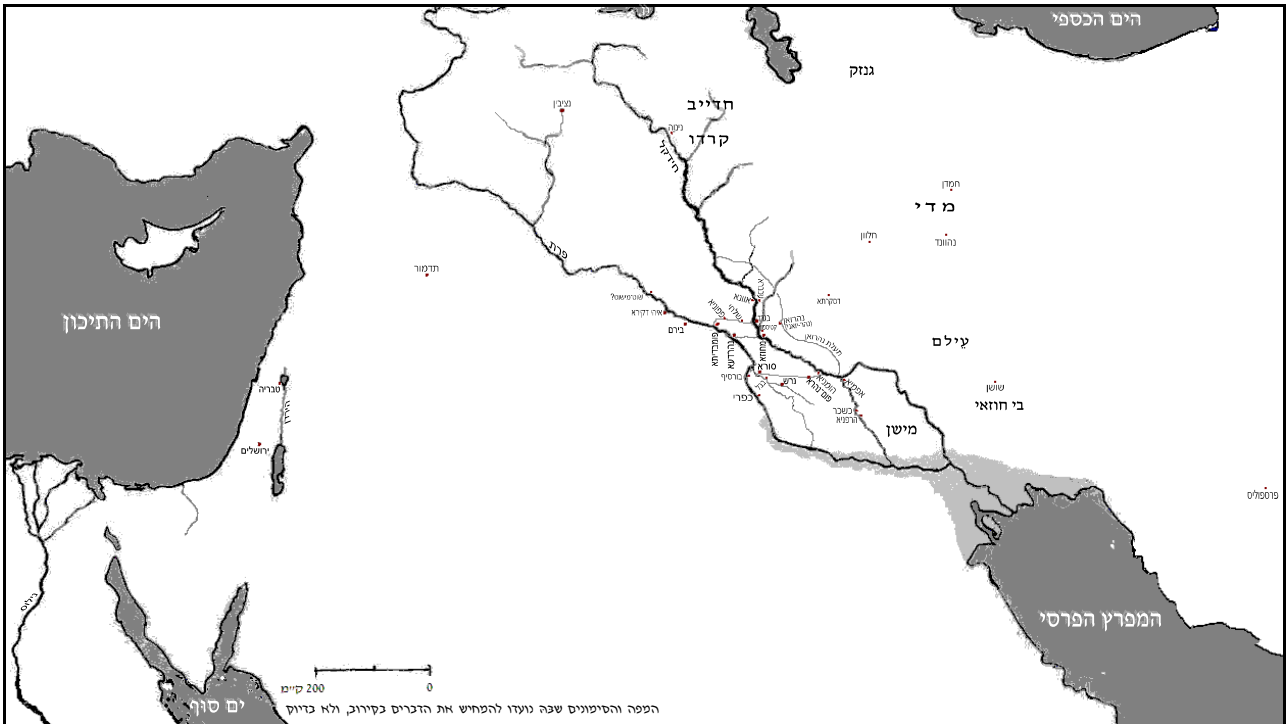
בבל בתקופת התלמוד לקידושין עא-עב: - תחומי בבל המיוחסת

פני הארץ

מוצא הפרת והחידקל בדרום-מזרח טורקיה. הנהרות זורמים דרומה-מזרחה, ולבסוף מתאחדים ויוצרים נהר שנקרא שְׁטַא-אֶל-עַרְב, הזורם כ-200 ק"מ ונשפך למפרץ הפרסי (ים ערב).

האזור שבין הנהרות קרוי מסופוטמיה. האזור הצפוני, סמוך למוצא הנהרות, הוא הררי. אך הדרום הוא מישור נמוך (נגד, שעל החידקל, היא בגובה כ-35 מטר מעל פני הים), ובמרחק כ-300 ק"מ מהמפרץ הפרסי (קרוב לכשכר שבמחוז מישן) גובה המישור והנהרות הוא כ-8-9 מטרים בלבד מעל פני הים. לעתים עולים מי הנהרות על גדותיהם ומציפים את סביבתם. עם מי הנהרות בא סחף, שמצטבר עד שחוסם את הנהר, והנהר מפלס לו דרך אחרת. ישנן הערכות שבעבר היה חוף המפרץ הפרסי צפוני-מערבי קילומטרים רבים ממקומו כיום, ועם השנים 'הובס' בידי הסחף והתרחק.

בבל אינה משופעת במשקעים, ומי הנהרות הכרחיים לחקלאות. בעבר היתה רשת תעלות להזרמת מים מן הנהרות. סביב התעלות התקיימה החקלאות, וכדי שלא יעמדו המים במקום ויציפו את השדות היו התעלות מפולשות - מנהר לנהר. המפורסמת שבהן בתלמוד היא התעלה 'נהר מלכא'. רשת התעלות נהרסה בפלישת המונגולים (בראשית האלף השישי למנייננו). מפאת הזרימה המישורית של הנהרות, האזור מתאפיין בצלות רבות.

בסוגיה בקידושין (עא-עב). מפורטים גבולות בבל לעניין חזקת הייחוס שהתייחדה בה בבל. חלק משמות המקומות שהוזכרו אינם מזוהים כיום, או שאין זיהויים ודאי. הזיהויים של יישובי היהודים בבבל מתבססים ברובם על דמיון שמות לשמות יישובים הנזכרים בכתבי גיאוגרפים ערביים והיסטוריונים יוונים ורומיים מימי הביניים (ראה ב"צ אשל, במבוא לספרו יישובי היהודים בבבל בתקופת התלמוד). לדעת א' אופנהיימר ומ' לקר (גבולות בבל ליוחסין, ציון 6), יש חפיפה בין גבולות בבל ליוחסין ובין גבולות מחוזיים ומנהלתיים של השלטון הסאסני.

תמצית סוגיית הגבולות (מתוך 'תמצית מסקנות הדף'):

גבולות בבל ליוחסין: **מזרחית לחידקל** - רב: נהר עזק; שמואל: נהר יואני. **למעלה על החידקל** - רב: בגדא ואוונא (שביניהן החידקל); שמואל (מוסיף): מושכני. **בתחתית החידקל** - אפמיא-התחתונה (דוברת מישנית) ואינה בכלל (המרחק ממנה לעליונה הכפרה - פרסה). **במערב**, על שפת הפרת (גבול עליון) - רב: נמל תולבקני (אבי קילל את הסומך על כך); שמואל: גשר בית פרת (א: הוסיף; ב: חסר, ואחרי זמנו הוזה הגשר למעלה); ר' יוחנן: מעבורת גיזוא, ויוצאת 'רצועה' כשרה באלכסון עד למעלה מאידידקירא (הפסולה), ובתוכה שוטימישוט.

עב. [לגישן (ע'י גישן ו.)] - ר"פ: כמחלוקת ליוחסין; רב יוסף: מודים, עד אגם-הערבות השני שתחת הגשר.]

בירם - מערבית לפרת - מיוחסת. חבילימא (=פרת-דבורסי), וכ"ש שוניא וגוביא וציצורא - המעולים שבבבל. רב: נהר חלזון - מיוחסים; ר' יוחנן חולק: **"וינתם בחלק (חלזון) ובחבוק (חדייב) נהר גזן (גינזק) וערי מדי (חמדן) ויא נהוונד (חברותיה) - כולן פסולות.** ומיבמות (סא-ט): העיד ר' דוסא בשם חגי הנביא, שמקבלים גרים מבני קרדו (אך לא מן הקרתיים, מפני תערובת מזורים, צאצאי בנות ישראל, וכסובר שולדן מגוי ממזר) ותדמור. ר' יוחנן א, רב יוסף: מתדמור לא (צאצאי בנות ישראל שנחטפו בידי עבדי שלמה, ויא בידי גויים בשעת החורבן), ופסוליהם התגלגלו למישן ולהרפניא.

תרשים 2:
הנהרות זורמים מדרום לצפון

דברי רש"י בסוגייתנו, לגבי מהלך זרימת הנהרות. רש"י (ד"ה עד נהר עזק) כתב שהפרת והחידקל זורמים מן הדרום לצפון. על פי דבריו, למד זאת משני מקומות בדברי חז"ל: בבל לצפונה דארץ ישראל היא (ב"ב כה); הפרת מעיד על גשמי א"י - ונמצא שיוירד מא"י לבבל (שבת סה).

רש"י פתח בהסתייגות - "לפי העניין נראה...". לפני רש"י לא עמדו מפות, ומדבריו מסתבר שהפיר אפשרות אחרת להסביר את מהלך הנהרות, ובכל זאת העדיף לפרש כאן בפשטות באופן הנ"ל. האפשרות האחרת היא, כנראה, זו שנובאת בתוס' בשם **רבנו תם**: הנהרות זורמים מהצפון לדרום. ובכל לצפון א"י פירושו: לצפון-מזרח; שהרי בכל התלמוד נקראת א"י 'מערבא' (תוס' בכורות נה: ד"ה מטרא). [ניתכן שלרש"י הוקשה לפרש כך, שכן בבל מזרחית לא"י הרבה יותר ממה שהיא צפונית (במפות של היום, לדוגמה, נראית תליאביב סמוכה לקרירוחב 32, וחורבות העיר בבל העתיקה צפוניים לקו זה כ-60 ק"מ בלבד). לכן העדיף כאן, בסוגיה למעשה, להתעלם מאפשרות זו ולהציג את מהלך הנהרות באופן אחר (אולי תיאורטי), 'לפי העניין'. אמנם, במקום אחר כתב רש"י במפורש שבבל היא במזרח של א"י, כמוכח שם בסוגיה (כיוון נחת אבני בית הכיסא, ברכות סא: ד"ה הו שדין; ראיית הירח אחרי המולד, ר"ה כ: ד"ה לדין וד"ה מכסיא). ויש מקום שקצת משמע מדבריו תתוס' כאן (עירובין יט. ד"ה משתבן; ברכות נד. ד"ה עבר ימינא. הארכנו יותר בהערות לתמצית מסקנות הדף),

